

Немања С. Мрђеновић

SS Cyril and Methodius Orthodox Institute

University of Divinity, Melbourne

e-mail: nemanji@gmail.com

УБИСТВО КОЈЕ СЕ НИЈЕ ДЕСИЛО

Да ли је медицина одговорила на нека биоетичка питања из Требника

Апстракт: Чланак анализира оправданост употребе термина „убиство” у молитвама жени после спонтаног побачаја, као и ширу праксу референсирања порођајне „нечистоће” жене у савременим српским требницима. Ослањајући се на најновија медицинска и богословска истраживања али и на богослужбене праксе у другим православним јурисдикцијама, чланак упућује на потребу да се поједине молитве у српским требницима ускладе не само са биоетичким стандардима већ и са вером, праксом и древном традицијом Православне Цркве.

Кључне речи: абортус, побачај, биоетика, материнство, чедоморство, Требник, Молитвослов.

Пре извесног броја година супруга и ја благословени смо зачећем првог детета. Неколико недеља након што смо радосну вест поделили са породицом и пријатељима десио се спонтани побачај. Неописива радост и осећај иманентне присутности Божије у нашим животима у трену је заменио осећај туге, безнађа и усамљености. Лекарка код које смо били верујућа је жена, која је нашла речи утехе за обоје и на заиста саосећајан начин успела да ублажи наш осећај шока и дубоког духовног бола. До тада, веровали смо, нисмо познавали никога ко је прошао кроз такво искуство. Међутим, када смо почели да делимо са околином шта се десило, испоставило се да је велики број жена које познајемо прошао кроз исто страдање, само што се о томе, нажалост, нерадо говори. Околност да смо морали изнова да се враћамо на ову тему са сваким ко је знао за трудноћу била је и болна али и катарзична јер се и нама пружала прилика да боље разумемо ситуацију и воспоставимо духовни мир.

Врло брзо било нам је јасно да зачетом детету које се неће родити није потребна никаква наша помоћ, оно је у наручју небеског Оца. Психолошка и духовна помоћ биле су свакако потребне мени као оцу али и другим члановима шире породице. Као што би сасвим извесно требала и другој деци да их је у то време било. Ипак, подршка и помоћ коју треба мајка која је изгубила чедо не може се упоредити ни са чим. Свака мајка која доживи спонтани побачај¹ пролази кроз осећај шока и туге, али и осећај кривице мислећи да је нешто могла или била дужна да учини.

Црква као брижна мајка у таквим ситуацијама мора да буде спремна на смирено и стрпљиво старање за те рањене душе. Она то првенствено чини кроз службу њених синова у свештеном чину, који на располагању имају богато светоотачко наслеђе сабрано

¹ Статистика каже да се чак 26% трудноћа заврши спонтаним побачајем у првом тромесечју. Види: Dugas & Slane, 2022.

у разним богослужбеним књигама. Требник је прва међу тим књигама која би требало да буде од користи, међутим у данашње време то није тако.

Читајући тих суморних дана „Молитву жени када побаци” из мог свештеничког требника, осећао сам нелагоду да неке речи изговорим наглас, чак и у себи да их прочитам. Питао сам се да ли је боље неке речи прескочити или изговорити што неразговорније или што брже, или избегавати ову молитву сасвим. Велико олакшање сам осетио када сам сазнао да нисам усамљен. Ни о томе се нажалост не прича много, али ме је тада неколико старијих свештеника саветовало да „неке делове прескочим” јер „тако сви раде”, јер је то „устаљена пракса”. Испоставиће се да је то устаљена пракса у свим православним јурисдикцијама и у свим генерацијама, осим тамо где су требници већ допуњени. Био је то први прави час примењене биоетике.

На овом месту смо првенствено методом компаративне анализе свештеничких требника покушали мапирати параметере којима се детерминише употреба одређених медицинских појмова у богослужбеној пракси. Затим смо кроз призму пастирског богословља Православне Цркве у разним јурисдикцијама ове појмове додатно теолошки и временски контекстуализовали, нескривено користећи и лична искуства, како родитељска тако и свештеничка.

Биоетика и православно богословље

Биоетика је данас врло популарна у теолошким круговима као место где се најчешће укрштају технолошки потенцијали и етичка ограничења којима се трасира пут развоја медицинских наука у складу са православним вероисповедањем. По природи ствари технолошки скокови у развоју отварају много неистражених поља а из сваког новог одговора рађа се мноштво нових питања. Нека од тих питања су технолошке природе. На пример – како ће нова технологија кореспондирати са старом? колико ће коштати њено коришћење и одржавање? како ће на њену ефикасност утицати временски услови? итд. Истовремено се јављају и етичка питања. На пример – да ли ће нова технологија да упрошти или додатно искомпликује индустрију? како ће она утицати на услове живота људи? како ће утицати на природу? итд.

Биоетичка питања се по својој дефиницији баве утицајем човековог деловања на живот у целисти, али се теолози углавном фокусирају на области репродуктивне медицине, донације органа и еутаназije.² Тек у последње време теолози који се баве биоетиком почињу да отварају и нове теме попут вештачке интелигенције, трансхуманизма и сл.

Православни богослови претежно улазе у област биоетике у моменту када препознају да неко научно-технолошко достигнуће може да наруши интегритет човекове боголикости и богоподобја. На пример, када нам наука омогући сурогат-мајчинство, генетички инжењеринг, реконструктивну хирургију (од уградње протеза до промене пола) и сличне технолошке искоракe, Црква је позвана да изнесе и аргументује свој став по овим питањима како би помогла верницима да донесу морално утемељену одлуку. Још и важније од тога, често ће став Цркве по овим питањима утицати и на законске регулативе, друштвену (не)прихваћеност, али и правац развоја медицинске науке или технологије јер и велика већина научника и медицинских радника слуша глас Цркве како би њихов рад био што кориснији човечанству.

Јавности је мање познато да се Црква овим питањима бави већ вековима. Тако, на пример, у требнику Светог митрополита Петра (Могиле) Кијевског из 1646. године,

² Види нпр: Којос 2022; Хациниколау 2014;

поред обреда Свете тајне крштења деце имамо и „крштење дивова и чудно рођених”³ у коме се разматра, између осталог, како крстити дете које се родило са две или више глава. Тамо се дају практична упутства свештенику како да утврди да ли се у таквим случајевима ради о једној или више особа, да ли и како крстити новорођенче које „нема облик човека”⁴, итд.

Не треба заборавити да су свештеници у то време били широко прихваћени као образованији друштвени сталез, те је њихово мишљење често било и пресудно за однос родитеља и шире заједнице према новорођенчади, као ни чињеницу да је савремена медицина рођена у Цркви која је организовала прве болнице и хосписе у којима су се лекари школовали, обучавали и практиковали своје вештине.

Данашња медицина је далеко напредовала у односу на зачетке модернизма и свештеници се више не налазе пред оваквим дилемама. У ретким случајевима када се, на пример, роде сијамски близанци, деца са изузетно тешким сметњама у развоју или другим недостацима, свештеника у болници већ сачека медицински налаз и лекар који је ту да му помогне да лакше разуме мање познате изразе, узроке и последице стања, као и практичне аспекте рада са таквим пацијентима. Као што су некада свештеници били од велике користи лекарима да започну третман у најбољем смеру, тако и данас лекари узвраћају услугу свештеницима. Зато се одавно такви додаци и не штампају у требницима. Штавише, и велики део још увек штампаних молитвословља не долази често на ред за читање.

Требник је књига која се у данашње време јако ретко или скоро уопште не виђа у породицима. Савремени свештеници јако ретко или скоро никако не читају молитву породици првога дана по рођењу детета, а још ређе се дете доноси у храм у осми дан по рођењу на знаменовање, и никада га не доносе бабице како стоји у свим нашим савременим требницима.⁵ Разлози су чисто практичне природе, јер су мајка и дете или у породици или на кућном опоравку где се контакт са особама изван уже породице своди на минимум. Обично је први сусрет новорођенчета и породице са Црквом и свештеником тек по четрдесетом дану од порођаја када се дете доноси на уцрковљење. Руку на срце, проценат деце који се доносе на уцрковљење у четрдесети дан је такође низак, чак и у поређењу само са бројем деце која се крштавају у храмовима.

Просто је модерна медицина елиминисала велики део ризика у одржавању трудноће и порођају. Деца се рађају са далеко већим шансама за преживљавање и нормалан развој него што је то био случај пре неколико векова. Штавише, акушерска медицина је толико унапредовала последњих неколико деценија да данас, на пример, чак преко 55% беба рођених у 23. недељи трудноће преживи. Пре само тридесет година порођај у 23. недељи трудноће преживљавало је тек 7% недоношчади⁶. У таквој ситуацији родитељи не осећају потребу да „журе” са посетама свештеника, молитвама, па чак ни крштењем. Нажалост, у последње време усталила се духовно погрешна пракса спајања крштења са првим рођенданом детета.

У таквој ситуацији не чуди нас да је скоро сваки сусрет богословља са модерном биоетиком суштински морално-теолошка корективна мера некаквом научно-технолошком достигнућу. Овога пута ситуација је обрнута. Сматрамо да је медицинска наука изнела сасвим довољно доказа да се додатно коригује једна акутна застарелост у области

³ Требник 1646, 10.

⁴ Требник 1646, 11.

⁵ Cf: „Молитва за знаменовање детета, које добија име осмог дана по рођењу” у свим требницима на српском језику.

⁶ Bell *et al.* 2022.

пастирског и практичног богословља код Срба и да се у складу са тим и наши требници актуализују.

Биоетика и православно богослужење

Наиме, у савременим српским требницима налази се неколико спорних, излишних и превазиђених места у „Молитви жени кад побаци”, „Молитви породили после четрдесет дана”, „Молитви за знаменовање детета...” и „Молитви породили по рођењу детета”. Спорна места односе се првенствено на импутирање „телесне” односно „ритуалне нечистоће” породили и нарочито „кривице за убиство” код спонтаног побачаја. Осим тога, и поред огромног пораста броја превремено рођених беба које преживе порођај у нашим требницима и даље нема Молитве за недоношче, као ни, на пример, Молитве за ембрионе, иако на разним клиникама леже замрзнуте стотине хиљада ембриона чије евентуално рођење није ни сигурно ни једноставно.

Примера ради, несврхисходно је и упутство које се налази пре „Молитве породили после четрдесет дана” у коме се каже како дете доноси мајка „пошто је претходно очишћена и окупана”⁷ или у другом преводу „већ чиста и окупана”⁸. Јасно је да се не ради о „ритуалној нечистоћи” јер се управо ритуал уцрквљења о коме је овде реч, често схвата као „ритуално очишћење”. Дакле Требник упућује на неопходност физичког чишћења и прања жене пре него што посети храм у четрдесети дан по порођају. Данас је заиста тешко замислити и хипотетичку ситуацију у којој се жена породила и након шест седмица долази у храм а да се још није постарала за одржавање личне хигијене.

Питање саме ритуалне „нечистоће” код нас је већ разматрано. Најзапаженије разматрање на ову тему је чланак блажене успомене Патријарха Павла *Може ли жена увек долазити у храм* објављен оригинално у „Гласнику” 1983. године а прештампан у првом тому зборника „Да нам буду јаснија нека питања наше вере”⁹. Патријарх Павле у наведеном чланку пролази основну тријажу информација, позива се на древна тумачења Светог Дионисија из III века који је против причешћивања жена „у таквом стању”, али затим преко *Пидалиона*, *Апостолских установа*, писама Светог Атанасија Великог и других отаца излаже и зашто хришћани генерално одбацују „ритуалну нечистоћу”. На крају Патријарх Павле сам закључује да се саборски непотврђена мишљења „не могу узети као став целе Православне цркве” те да „месечно прање жене не чини је ритуално, молитвено нечистом. Та нечистота је само физичка, телесна, као и лучење из других органа. Ван тога процеса, жена, а тако и остали, свакако треба да се труди да чистог тела долази на заједничку молитву, поготово на причешће”¹⁰. Затим у закључку, упркос својој ранијој аргументацији, заузима став да иако нема сметње за жену да се моли, долази у храм, узима нафору и свету водицу, пева у хору, итд. „не би могла у том стању причестити се, или некрштена крстити се”, осим „у смртној болести”¹¹.

Детаљније је ову тему нешто касније обрадио професор Растко Јовић у чланку „Неко ме се дотаче”¹², где је поред историјског прегледа аутор додатно заронио дубоко у богословски смисао канонских одредби и њихове пастирске примене у савременим требницима. Јовић скреће пажњу да „молитве у требнику, као и канони, немају нити једну

⁷ Требник 1998, 5.

⁸ Требник 1994, 6. Требник 2011, 18.

⁹ Патријарх Павле 1998, 407-408.

¹⁰ Патријарх Павле 1998, 408.

¹¹ Патријарх Павле 1998, 409.

¹² Јовић 2011, 75-90.

озбиљну референцу на тако значајан новозаветни догађај какав је био излечење 'безимене' жене. Целокупна садржина молитава базира се на старозаветним обичајима".¹³ Тиме се надовезује на већ раширени став у хришћанском богословљу да је ритуал уцрковљења жена након порођаја и третирање менструалног циклуса као „ритуалне нечистоће” заправо старозаветни, односно јеврејски утицај, стран новозаветној теологији.

Нису ни друге јурисдикције заобишле ову тему. Ваљало би истаћи да је професор Васа (Ларин), монахиња Руске Заграничне Православне Цркве, у потпуности разобличила питање „ритуалне нечистоће”¹⁴ жене још 2008. године, док је професор Нина Глибетић са Нотр Дам универзитета темељно обрадила питање православних ритуала везаних за побачај и порођај мртворођенчади.¹⁵ Захваљујући преданости ових истраживача ми данас знамо да се обред молитве жени када побаци појављује у требницима тек од XV века.¹⁶ Но оно што је далеко важније од академског анализарања па чак и разобличавања грешака, јесте њихово исправљање у пастирској пракси.

Наиме у три популарна савремена српска требника, такозваним „Чарнићевом”, „Артемијевом” и „Атанасијевом”,¹⁷ молитва жени када побаци наводи се релативно идентично. У Требнику који је 1994. штампан у Призрену, чији је уредник тадашњи епископ рашко-призренски Артемије, а преводилац др Јустин (Поповић), она гласи:

„Владико Господе Боже наш, Који си се родио од Свете Богородице и Приснодјеве Марије и у јаслама као Дете лежао, Ти сам и ову слушкињу Твоју (**име**), која је данас у **гресима, вољно или невољно, упала у убиство и** зачето у њој побацила, помилуј по великој милости Твојој, и опрости јој вољна и невољна сагрешења њена, и сачувај је од сваке замке ђавоље, **и очисти је од прљавштине**, исцели је од болова, дарујући јој, Човекољупче, здравље и крепкост телу и души; заштити је Анђелом светлим од сваког напада невидљивих демона. Да, Господе, исцели је од болести и слабости, **и очисти је од телесне нечистоте и** ослободи од разноврсних мука утробе, и великим милосрђем Твојим опорави је у смиреном телу њеном, и са постеље на којој лежи подигни је. Јер смо у гресима и безакоњима зачети, Господе, **и сви смо нечисти пред Тобом**, те стога са страхом вапијемо и говоримо: Погледај са неба и види немоћ нас осуђених, и опрости овој слушкињи Твојој (**име**), која је у **гресима својим, вољно или невољно, упала у убиство и** зачето у њој побацила; **а и све који је се дотичу и који се овде налазе опрости и помилуј**, по великој милости Твојој, као благ и човекољубив Бог. Јер

¹³ Јовић 2011, 86.

¹⁴ Larin 2008, 275-92.

¹⁵ Glibetic 2021, 151-179.

¹⁶ Glibetic 2021, 153.

¹⁷ Ови устаљени колоквијални називи долазе од имена преводилаца, односно уредника ових издања. Наиме „Чарнићев требник” је издање Епархије шумадјске (овде кориштено друго издање из 1998.) чији је преводилац са грчког и црквенословенског др Емилијан Чарнић, док су „Артемијев” и „Атанасијев” два издања која користе превод Светог Јустина Ћелијског, али је уредник једнога епископ Артемије рашко-призренски (овде кориштено издање из 1994.) а другога умировљени епископ Атанасије захумско-херцеговачки (овде кориштено издање из 2011). Ваља напоменути да је у тзв. Атанасијевом издању ранији превод Светог Јустина на многим местима граматички поправљен али је садржајно непромењен, те је издат уз благослов Светог Архиепископског Синода уз напомену на унутрашњости задње корице: „Ово издање ТРЕБНИКА користиће се у богослужењу наше Цркве док се не појави текст званичног превода Комисије Светог Архиепископског Синода СПЦ”.

Ти једини имаш власт опраштати грехе и безакоња, молитвама Пречисте Твоје Матере и свих Светих. Јер Теби приличи свака слава, част и поклоњење, са Оцем и Светим Духом, сада и увек, и у векове векова. Амин.”¹⁸

У Требнику који је 1998. штампан у Крагујевцу, по преводу др Емилијана М. Чарнића, она гласи:

„Владико Господе Боже наш који владаш, ти си рођен од Свете Богородице и увек дјеве Марије; као новорођенче си био положен у јасле. По великој милости својој смилуј се на служитељку своју (**име**), која је данас **у својој грешности дошла до убиства, својом вољом или ненамерно, и у њој зачето (дете) побацила**. Опрости њена намерна и ненамерна прегрешења; сачувај је од сваке ђаволске смицалице, **очисти нечистоту**, излечи болести, даруј здравље и крепкост њеном телу и души, ти који волиш човека. Помоћу светлог анђела сачувај је од сваког нартаја невидљивих злих духова. Да, Господе, од болести и немоћи; очисти је **од телесне нечистоће и различитих унутрашњих тегоба**; својим великим милосрђем учини да се смири у телу и подигни је са постеле на којој лежи. Јер смо у гресима зачети и у безакоњима рођени; **пред тобом смо сви нечисти**, Господе, и са страхом вапијемо и говоримо: погледај са неба и види немоћ нас осуђених; опрости овој својој служитељки (**име**), која је **у својој грешности дошла до убиства, својом вољом или ненамерно**, те је у њој зачето (дете) побацила, **и свима, који се код ње налазе и са њом су у додиру**, по својој великој милости као благи Бог који волиш човека, смилуј се и опрости. Јер ти једини имаш власт да опрашташ грехе и безакоња, заступничким молитвама своје најсветије Матере и свих светих. Јер теби доликује свака слава, част и поклоњење, са твојим Оцем и Светим Духом, сада и увек и у све векове. Амин.”¹⁹

У актуелном Молитвослову/Требнику који је 2011. штампан у манастиру Ћелије, чији је уредник умировљени епископ захумско-херцеговачки Атанасије, а преводилац такође др Јустин (Поповић), она гласи овако:

„Владико Господе Боже наш, Који си се родио од Свете Богородице и Приснодјеве Марије и у јаслама као Дете лежао, Ти Сâм и ову слушкињу Твоју (**име**), која је данас **у гресима, вољно или невољно, упала у убиство и зачето у њој побацила**, помилуј по великој милости Твојој, и опрости јој вољна и невољна сагрешења њена, и сачувај је од сваке замке ђавоље, **и очисти је од прљавштине**, исцели је од болова, дарујући јој, Човекољупче, здравље и крепкост телу и души; заштити је Анђелом светлим од сваког напада невидљивих демона. Да, Господе, исцели је од болести и слабости, **и очисти је од телесне нечистоте и ослободи од разноврсних мука утробе**, и великим милосрђем Твојим опорави је у смиреном телу њеном, и са постеле на којој лежи подигни

¹⁸ Требник 1994, 11-12

¹⁹ Требник 1998, 10-11.

је. Јер смо у гресима зачети и у безакоњима ношени, Господе, **и сви смо нечисти пред Тобом**, те стога са страхом вапијемо и говоримо: Погледај са неба и види немоћ нас осуђених, и опрости овој слушкињи Твојој (**име**), која је у гресима својим, **вољно или невољно, упала у убиство** и зачето у њој побацила; **и све који се овде у дому налазе и дотичу се ње, помилуј и опрости**, по великој милости Твојој, као Благ и Човекољубив Бог. Јер Ти једини имаш власт опраштати грехе и безакоња, молитвама Пречисте Твоје Матере и свих Светих. Јер Теби приличи свака слава, част и поклоњење, са Оцем и Светим Духом, сада и увек, и у векове векова. Амин.²⁰

Поврх тога, у овом најновијем Требнику налази се и додатна „Молитва за очишћење жене у осми дан од порођаја”²¹ која се чита ако је дете умрло. У овој молитви се не помиње никаква кривица за убиство већ само очишћење од „наишавше на њу телесне нечистоће”.

У горе наведеним примерима спорна места смо обележили подебљаним словима. Као што се да видети, спорно је пре свега оптуживање жене да је „дошла до кривице за убиство”, као и наравно идеја да су и она, па чак и они који је се дотичу „ритуално нечисти”. Наиме, сигурни смо да ће се сви православни теолози сложити да је прекид трудноће у било ком моменту уједно и прекид живота, али треба правити разлику између намерно изазваног прекида трудноће, тј. абортуса, и спонтаног побачаја.

У XV и XVI веку, када су ове молитве улазиле у требнике, ни Црква али ни медицина најчешће нису имали начина да утврде да ли је до побачаја дошло намерно или спонтано. Поврх тога, слабо се знало шта заправо доводи до спонтаног побачаја. Узевши то у обзир било је сасвим оправдано за претпоставити да је мајка ненамерно учинила нешто чиме је нехотице довела до побачаја. Византијски медицинари још у VI веку размишљају о могућим узроцима и саветују труднице да се чувају од страхова, туге, напорног рада, вожње кочијама, седења на тврдој подлози, преједања, претераног уздржавања од хране, итд.²² За сваку похвалу је и науци и богословљу што су у својој скромности претпоставили да су посредни непознати узроци од којих смо за неке можда и сами криви, те да се тога ради треба молити Богу да мајци опрости ако је нехотице убила зачето дете.

Међутим, медицина је данас довољно унапредовала, увелико и захваљујући Цркви, да може прилично прецизно и са великом дозом самопоуздања утврдити да су чињења и нечињења мајке на самом зачелу листе потенцијалних узрока побачаја односно умирања деце у утроби. Најчешће се ради о проблему са хромозомима, хормоналном дисбалансу, аутоимуним обољењима, итд.²³ Углавном су то фактори на које сама мајка не утиче, већ више, како рече једна драга лекарка, „Божија воља”.

Конечно, свештеници се одавно не позивају на порођаје, нити бабице траже помоћ Цркве. Ако мајка која је изгубила чедо зачето у њој сама потражи помоћ Цркве и исповеди свом свештенику да није својом вољом прекинула трудноћу, немамо разлога да сумњамо у њену исповест. Вера као и наука нас упућују на то да је тој мајци, али и оцу, сада потребна подршка околине, да су баш зато и затражили помоћ Цркве. Тешко да нешто горе може да се каже родитељима који тугују за изгубљеним дететом од тога да су,

²⁰ Требник 2011, 21.

²¹ Требник 2011, 22.

²² Glibetic 2021, 164-165.

²³ Dugas & Slane 2022, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK532992/>

таман и нехотице, криви за његово убиство. Нарочито након што им је лекар већ саопштио да нису криви и када су се Цркви обратили не очекујући медицинску већ духовну помоћ и подршку. Лекари су данас способни да се постарају за физичко здравље људи и без помоћи Цркве, за душевно здравље најбоља је сарадња медицине и Цркве, док је за духовно здравље медицина немоћна а Црква једино истинско лечилиште. Исто се може применити не само на мајке које су доживеле спонтани побачај већ и на децу која су преживела превремени порођај.

Детету које је рођено три месеца пре термина, са мање од килограм телесне тежине и слабо развијеним виталним органима, поред медицинске неге, неопходне су и сталне молитве као и светотајинска помоћ Цркве. Породици тог детета, нарочито родитељима, поред светотајинске подршке потребно је и пастирско старање. Поврх тога и лекари и медицинским радницима потребна је подршка и инспирација Цркве, а у времену агресивне идеолошке офанзиве тзв. цендеризма у западном друштву, најчешће и дуготрајно практично духовно руковођење. Међутим, у нашим требницима још нема молитве која би свештенику олакшала служење у овој захтевној мисији.

Практични примери пастирске бриге

Ово су већ препознале многе православне јурисдикције у свету. Тако је Православна Црква у Америци (ОСА) 2015. године издала „Молитву после побачаја или мртворођења”.²⁴ Већ у почетној јектенији овог обреда примећује се сасвим други тон којим се заједница обраћа Богу у име ожалашћених. Кључни термини који се понављају кроз прозбе у јектенији су „патња, утеха, исцељење, милост, избављење, бол, страдање, слабост, немоћ”.

Затим следе и три молитве, од којих је прва она иста која се налази и у нашим требницима, али у редукованом облику:

„О Владико Господе Боже наш, Који си се родио од Свете Богородице и Приснодјеве Марије и у јаслама као Дете лежао, Ти сам и ову слушкињу Твоју (име), која је данас дете у њој побацила, помилуј по великој милости Твојој. Опрости јој вољна и невољна сагрешења њена, и сачувај је од сваке замке ђавоље. Исцели је од болова, дарујући јој, Човекољупче, здравље и крепкост телу и души. Заштити је Анђелом светлим од сваког напада невидљивих демона, исцели је од болести и слабости, и ослободи од разноврсних мука утробе. Ти који прихваташ невиност дечију у Царству Твоме, утешу ум слушкиње Твоје и даруј јој мир. Стога са страхом вапијемо и говоримо: Погледај са неба и утврди слушкињу Твоју (име), која је дете зачето у њој побацила. Помилуј и благослови је, молитвама Пречисте Твоје Матере и свих Светих Твојих. Амин.”²⁵

²⁴ “Service of prayer after a miscarriage or stillbirth”, <https://www.oca.org/orthodoxy/prayers/service-after-a-miscarriage-or-stillbirth>

²⁵ “O Master, Lord our God, Who was born of the holy Theotokos and ever-Virgin Mary, and as a child was laid in a manger: In Thy great mercy be merciful to this, Thy handmaid [Name] who has miscarried the child who was conceived in her. Forgive all her voluntary or involuntary offenses, and protect her from all the machinations of the devil. Heal her suffering, and in Thy love for mankind grant health and strength to her body and soul. Guard her with a radiant Angel from every assault of the invisible demons and from every illness and malady, and deliver her from all that may afflict her womb. O Thou, Who accepts the innocence of infancy into Thy Kingdom, comfort the mind of Thy handmaid and bring her peace. Therefore,

У другој и трећој молитви, које се односе на мртворођење, свештеник између осталог говори: „Буди са нама данас док се са тугом окупљамо тражећи утеху Твоју и оплакујемо губитак детета (име), знаног слушкињи Твојој која га је носила, његовом/њеном оцу који га/ју је зачео, и нама Твом верном народу”. ... „Прими новорођенче (име) у Царство Твоје и смијуј се на нас, молитвама и мољењима...”²⁶

Осим избацивања хришћанству страног концепта „ристуалне нечистоће” да се приметити да ово није „молитва жени” већ целој породици која заједно пати у оваквој ситуацији. Односно претпоставља се да пати цела црквена заједница, а разуме се на првом месту родитељи. Дете није само мајчино ни када се зачне, ни док је у материци, ни по рођењу, ни по упокојењу. Отац мора да има своје место у животу детета у свакој ситуацији.

Грчка Православна Архиепископија у Америци је објавила сличан превод још крајем 1980-их година, када је протојереј Евагорас Константиридес објавио двојезични мали Требник, на грчком и енглеском. У његовом преводу горња молитва гласи:

„О Владико Господе Боже наш, Који си се родио од Свете Богородице и Приснодјеве Марије и у јаслама као Дете лежао, Ти сам и ову слушкињу Твоју (име), која је имала побачај детета у њој зачетог, помилуј по великој милости Твојој. Опрости јој вољна и невољна сагрешења њена, и сачувај је од сваке замке ђавоље. Исцели патњу њезину, дарујући јој, Човекољупче, здравље и крепкост телу и души. Заштити је Анђелом светлим од сваког напада невидљивих демона. Да, Господе, и од сваке болести и слабости, и ослободи од разноврсних мука утробе. Јер смо у гресима и безакоњима зачети. Стога са страхом вапијемо и говоримо: Погледај са неба и и утврди слушкињу Твоју (име), која имала побачај детета у њој, помилуј и благослови је. Молитвама Пречисте Твоје Матере и свих Светих Твојих. Амин.”²⁷

Разлике су заиста у нијансама. Док се у верзији ОСА не помиње грех и безакоње, што упућује на додатну осетљивост уредника сасвим уобичајену за савремено западно друштво, ипак дух језика изражава блажи приступ у грчком издању. Наиме у ОСА верзији

with fear we cry and say: Look down from heaven and strengthen Thy handmaid [Name] who has miscarried of the child conceived in her. Have mercy on her and bless her, through the intercession of Thine undefiled Mother and of all Thy Saints. Amen.”

²⁶ “Do Thou, the same Lord and God, Who on that day will give no cause to mourn the loss of a child, be present with us this day as we gather with sadness to seek Thy comfort and mourn the loss of this child [Name], known to Thy handmaid who carried him/her, to his/her father, who generated him/her, and to us, Thy faithful People... Receive the infant [Name] into Thy kingdom and have mercy on us, through the mercy and compassion...”

²⁷ “O Master, Lord, our God, Who was born of the holy Theotokos and ever-Virgin Mary, and as a child, was laid in a manger: In your great mercy be merciful to this, your servant [Name] who has had a miscarriage of the child that was conceived in her; forgive all her voluntary or involuntary offenses, and protect her from all the machinations of the devil. Heal her suffering, and in your love for mankind grant health and strength to her body and soul. Guard her with a radiant Angel from every assault of the invisible demons. Yes Lord, and from every illness and malady, and deliver her from all the different troubles that may afflict her womb. For in sin were we conceived and in iniquity were we brought forth. Therefore, with fear we cry and say: Look down from heaven and strengthen your servant [Name] who has had a miscarriage of the child conceived in her, and have mercy on her and bless her. Through the intercession of your undefiled Mother and of all your saints. Amen.”

помињање побачаја више нагиње ка глаголској радњи (*побацила*) док се грчка верзија ослања на глаголско збивање (*имала побачај*), у коме је јасније изражено веровање да мајка не сноси кривицу, да није она ништа урадила него се њој нешто десило. Јасно је да се у оба случаја мајка не оптужује за убиство нити одговорност за спонтани побачај, али је занимљиво приметити колико се водило рачуна о ситницама у самом духу језика како би се мајка поштедела додатне боли.

Антиохијски православни институт из Калифорније је 2017. објавио „Службе иницијације”²⁸ као посебан извод из Требника, са додатним објашњењима појединих служби. Међу њима су и молитвословља која претходе Светом Крштењу, као и у српским требницима. Све се доносе у два ступца, са леве стране су молитве у облику у којем се налазе у Требнику који је у употреби од XVI века, а са десне „пастирски усмерене молитве, такође преузете из рукописне традиције (...) које се уклапају у критеријум Светог Симеона Солунског и не користе левитски етос крвне нечистоће”.²⁹

Прва очигледна разлика у језику је то што Антиохијци користе доста традиционалнији и формалнији енглески језик, који се понекад погрешно назива и старо-енглески. Он није суштински другачији од говорног енглеског али је стилски узвишенији и граматички компликованији. У хришћанском контексту користе га претежно конзервативније заједнице те се повремено изједначава и са поделом прогресивци–конзервативци, што је занимљиво у овом примеру јер су се приређивачи очигледно потрудили да покажу да нису *a priori* против традиционалног приступа богослужењу.

Ни овде се жена не помиње у наслову молитве, већ просто „Молитва после побачаја”. У фусноти на самом почетку напомиње се да „туга и срамота које се често везују за искуство (спонтаног) побачаја захтевају пастирско старање о мајци... Ако се пак утврди да су били присутни ма какви вољни мотиви да се дође до побачаја, свештеник је дужан да жену усмери ка метаноји, покајању и исповести по Светим канонима”.³⁰

А сама молитва гласи овако:

„О Владико, Господе Исусе Христе, Логосе Божји, и јединородни Сине Очеви, који си ради нашега спасења, добром вољом Твога беспочетног Оца и садејством Твог једносушног, савечног и животворног Духа, сишао на крају векова у утробу Пресвете Дјеве и оваплотио се, зачео и родио од ње на неисказив и неописив начин који само Ти знаш, погледај сада на ову слушкињу Твоју (*име*), која је не својом вољом побацила зачето у њој, помилуј је и опрости јој сагрешења, вољна и невољна. Заштити је окриљем крила Твојих од данашњег дана до краја живота њеног. Очисти је од телесне мрље и разноврсних мука утробе³¹ које је претрпела и даруј јој здравље и снагу и душе и тела. Заштити је светлим анђелима и сачувај од сваког приступа невидљивих духова. Као што си сачувао ону која Те је носила, Приснодјеву, од трудова и болова, тако да је остала дјева и после рођења, тако благоизволи, о милостиви Господе, да избавиш и ову слушкињу овде присутну, од сваке замке непријатељске и очисти је благодаћу и освећењем Твојим. Освети је даром и

²⁸ Najim & O’Grady (Eds.) 2017.

²⁹ Najim & O’Grady (Eds.) 2017, 136.

³⁰ Najim & O’Grady (Eds.) 2017, 16.

³¹ Заправо се овде први пут на енглеском заиста помиње утроба. На другим се местима тамо где ми користимо реч „утроба” на енглеском користи „материца”. Овде се контекстуално наглашава наше непознавање истинских узрока који доводе до спонтаног побачаја.

посетом Духа Твога Светога да се кроз њу, и кроз сву твар, и кроз нас, Твоје понизне слуге, прославља свесвето име једнога Господа Бога и Цара, коме припада слава и част, поклоњење и величанство, сада и увек и у све векове. Амин.”³²

Иако се ова молитва дотиче на једном месту „телесне мрље”, контекстуално она не упућује на ритуалну нечистоћу већ пре на ожиљак или рану која треба да зацели. Осим тога овде се и експлицитно наводи да је жена побацила „не својом вољом”.

А када се убиство заиста деси?

Коначно, треба имати у виду да се побачај може десити и против воље мајке али деловањем човека, намерним или ненамерним. Тада је мајци неопходна подршка, нега али и заштита. Мајци која је претрпевши насиље, било емотивно или физичко, изгубила у њој зачето чедо, неопходне су молитве Цркве чије речи ће деловати као мелем за рањену душу и у којима неће бити ни призива негативности.

Примера ради, у Аустралији је 2021. године донет такозвани „Зоин закон”³³ којим се повређивање труднице које доводи до смрти нерођеног детета третира као кривично дело у коме преступник посебно одговара за повређивање нерођеног детета. Закон је добио име по беби која је мртворођена након што је њезина мајка Броди Донеган (Brodie Donegan), 25. децембра 2009, у 32. недељи трудноће изашла да прошета око куће и тада је на њу налетело возило које је слетело са пута док је њиме управљао возач под дејством наркотика. Броди је три сата провела испод комбија који ју је прикљештио уз дрво. Након што су је спасиоци ослободили, хеликоптером је пребачена у једну од сиднејских болница. По пријему у болницу Зоино срце још је куцало а када су ускоро откуцаји успорили лекари су покушали да је спасу хитним царским резом. Броди је, хвала Богу, преживела али је Зои најалост мртворођена. Када лекари нису могли више ништа да учине, предали су Зои у мајчино наручје. „Била је савршена”, доста година касније изјавила је њезина мајка, „имала је само малени ожиљак на усни од покушаја оживљавања. Била је још топла и мирисала је као свако друго новорођенче. Само није дисала.”³⁴

³² “O Master, Lord Jesus Christ, Logos of God, and only-begotten Son of the Father; who for our salvation by the good-pleasure of thy beginningless Father and by the cooperation of thy consubstantial, co-eternal and life-creating Spirit, came down at the end of the ages into the womb of the holy Virgin and wast incarnate and wast conceived and wast born of her in an inexpressible and ineffable manner as thou alone knowest; even now, watch over thy handmaiden (Name) who hat involuntarily miscarried that which was conceived in her and have mercy upon her and pardon her failings, both voluntary and involuntary. Shelter her under the shelter of thy wings from this day forth until the end of her life. Cleanse her from bodily stain and from the various afflictions of her inward parts which she hath sustained and grant her health and strength of both soul and body. Comfort her warmly round about with radiant and luminous angels and guard her round about from any approach of invisible spirits. Just as thou hast kept her who bore thee ever-virgin without travail and without pain, for she remained virgin after child-birth; so be thou well pleased, O most compassionate Lord, also to rescue this thy handmaiden here present from every plot of the enemy and cleanse her by thy grace and thy sanctification. Sanctify her by the gift and visitation of thy Holy Spirit, that through her and through all creation and through us, thine unworthy servants, there may be glorified the all-holy Name of the one Lordship and Divinity and Kingdom, to which be glory and honour, worship and dominion, grandeur and majesty, now and ever and unto ages of ages. Amen.”

³³ Crimes Amendment (Zoe's Law) Bill 2019, <https://www.parliament.nsw.gov.au/bills/Pages/bill-details.aspx?pk=3660>.

³⁴ “Zoe's Law passed in NSW Parliament this week: Let's not forget the personal story behind it”, <https://www.mamamia.com.au/zoes-law-bill/>.

Када је у новембру 2021. године у парламенту Новог Јужног Велса коначно отворено и последње поглавље у доношењу овог закона, Броди је за медије изјавила: „Хвала свима у Парламенту, пружили сте ми невероватну подршку, поштовање и бригу”. Велико је питање да ли би тако нешто могла да каже свештенику који би јој после оваквог искуства прочитао молитву у којој се каже да је „данас у гресима, вољно или невољно, упала у убиство и зачето у њој побацила”. А исту логику можемо применити на све мајке које трпе физичко, емотивно и духовно насиље па као последицу доживе побачај.

У нашој недавној прошлости имали смо и далеко драстичнијих примера кроз одбрамбено-отаџбинске ратове, али и јасеновачко и друга стратишта, у којима су забележени разни монструозни и подмукли начини да се убију нерођена деца српских мајки. Неретко су свештеници ове мученице тешили непрекидним молитвама и духовним руковођењем, али свакако без напомињања да је она „данас у гресима, вољно или невољно, упала у убиство и зачето у њој побацила”.

Чак и у данашње време имамо међу нама потресан случај да су црногорске власти морале законом да забране рано утврђивање пола детета јер је дошло до нарушавања односа у полној структури становништва. Односно, у нашој Црној Гори рађано је несразмерно више дечака од девојчица, јер су поједине мајке трпеле неподношљиве притиске од околине, најчешће од мужева, да абортирају децу за коју је раним тестирањем утврђено да су женског пола. Ако се у тим случајевима и може на какав начин говорити о потенцијалној одговорности мајке, било би поштено у те молитве макар додати и оца као саучесника ако не као извршитеља.

Закључак

Коначно, у свим овим примерима насиља над мајкама велику бол трпи и наша заједничка мајка – Црква. Црква која се сва црвени од мученичке крви њезиних верних чеда. Та Црква баштини традицију и праксу саосећања, милости и старања за оне који пате и страдају коју је наследила од свог Утемељивача – Господа Исуса Христа. У тој и таквој Цркви један од највећих и најважнијих оруђа јесте Требник односно Молитвослов, којим се са правом поносимо.

Ми смо се њиме и кроз њега ухватили у коштац са биоетиком вековима пре савремене медицине. Не кроз конфронтацију већ кроз сарадњу са науком која нам се на томе захваљивала. Сада је, верујемо, сазрело време да ми узвратимо ту захвалност. Верујемо да су наука, медицина и коначно биоетика, дали одговор на питање да ли је мајка нехотице допринела настанку спонтаног побачаја – није. Тога ради не мора више са колена на колена да се преноси пракса: „прескочи то” и „не читај ове делове”, већ би било целисходније да се поједине молитве ускладе са праксом, вером и древном традицијом. Тиме би се свештеницима олакшало да свом душом, целим срцем и пуних плућа читају молитве и зацељују ране уплаканих мајки. Могла би се уврстити и молитва за недоношчад, чак и за ембрионе, то би свештеницима и потребитом народу значило.

Црква је актуелност и моћ Молитвослова осведочила у сваком времену и на сваком месту. Да би се њиме поносиле и будуће генерације, важно је да та књига не постане само споменар наших предака, но да сила и даље излази из њега и да не утихну речи: „Не бој се, кћери, вјера твоја спасла те је; иди у миру” (Лк, 8: 45-48).

Литература

- Bell, Edward F *et al.* (2022), "Mortality, In-Hospital Morbidity, Care Practices, and 2-Year Outcomes for Extremely Preterm Infants in the US, 2013-2018." *JAMA* vol. 327,3.
- Glibetic, Nina (2021), "Orthodox Liturgical Rites at Pregnancy Loss: Ritual Responses to Miscarriage, Stillbirth, and Abortion in Late Byzantium", *Journal of Orthodox Christian Studies* 4.2, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 151-179.
- Dugas, C Slane VH. (2022) "Miscarriage" [Updated 2022 Jun 27]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK532992/>
- Zoe's Law passed in NSW Parliament this week: Let's not forget the personal story behind it", <https://www.mamamia.com.au/zoes-law-bill/>.
- Ловић, Растко (2011), „Неко ме се дотаче”, *Вероучитељ у школи* 2, Београд: Педагошко-катихетски институт, 75-90.
- Којос, Николаос Г (2022), *Биоетика: синодски текстови православних цркава*, Крагујевац: Каленић и Институт за Европске студије.
- Larin, Vassa (2008), "What is 'Ritual Impurity' and Why?", *St Vladimir's Theological Quarterly* 52, 3-4, 275-92.
- Молитвослов или Требник (1646), Кијев: Кијевско-печерска лавра.
- Молитвослов или Требник (2011), Ваљево: Манастир Ћелије.
- Najim, Michael, O'Grady Patric B. (Eds.) (2017), *The Services Of Initiation Into The Holy Orthodox-Catholic and Apostolic Church*, La Verne: The Antiochian Orthodox Institute.
- Патријарх Павле (1998), „Може ли жена за време менструалног периода причешћивати се и посећивати храм”, *Да нам буду јаснија нека питања наше вере* I, Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке.
- “Service of prayer after a miscarriage or stillbirth”, (2015) <https://www.oca.org/orthodoxy/prayers/service-after-a-miscarriage-or-stillbirth>, Одобрено за употребу од Светог Архиепископског Синода Православне Цркве у Америци октобра 2015.
- Требник (1998), Крагујевац: Издавачка установа Епархије шумадијске „Каленић”.
- Требник (1994), Призрен: Епархија рашко-призренска.
- Хациниколау, Николаос (2014), *Слободни од генома: приступи православне биоетике*, Крагујевац: Каленић.
- Crimes Amendment (Zoe's Law) Bill 2019, An Act to amend the Crimes Act 1900 to prohibit conduct that causes serious harm to or the destruction of an unborn child; and for other purposes. (8.8.2019.) <https://www.parliament.nsw.gov.au/bills/Pages/bill-details.aspx?pk=3660>.

Nemanja S. Mrdjenovic

A MURDER THAT NEVER HAPPENED

Has medical science answered certain bio-ethical questions from The Book of Needs

One of the greatest weapons of the Orthodox Church in times of pain and suffering is the *Book of Needs*, being a collection of powerful prayers which priests use to read for the faithful in time of need. Each jurisdiction in the Orthodox Church has its own version of the *Book of Needs*, which is updated from time to time. This article analyses the use of the term “murder” in prayers offered to a woman following a miscarriage/stillbirth, as well as broader references to the “uncleanliness” of a woman in the contemporary versions of the *Book of Needs* used in the Serbian Orthodox Church. Taking into account modern medical and theological research, as well as Liturgical practices in other Orthodox jurisdictions, the article questions the abovementioned terminology and points to the need for revision of certain prayers in the Serbian modern versions of the *Book of Needs*, not only to become aligned with the bioethical standards, but with faith, practice and ancient traditions of the Orthodox Church.

Modern medicine, science and bioethics all point to the conclusion that miscarriage is an involuntary event, not caused by the actions of the mother, being quite distinct from an abortion. The article examines and compares the prayers offered after a miscarriage or a stillbirth in the Orthodox Church of America, the Greek Orthodox Church and the Antiochian Orthodox Church, and delves into the history of modern medicine, the origins of which are closely tied with and within the Church. The article calls for the continued collaboration, not confrontation, between the Orthodox Church and relevant medical fields, with the aim of better servicing faithful Orthodox Christians. In order to enable priests to pray meaningfully and alleviate some of the pain and suffering and provide comfort to the faithful, especially mothers whose children have died involuntarily, the prayers in all modern Serbian versions of the *Book of Needs* must be updated and modernised.